

ТРАДИЦИОНАЛНО НАСЛЕЂЕ ВЛАХА КАО ТУРИСТИЧКИ МОТИВ ХОМОЉА

TRADITIONAL HERITAGE OF THE VLACHS AS A TOURIST MOTIVE OF HOMOLJE

Миљковић, Љ,¹ Стојањеловић, Д.²

Резиме

Источну Србију карактерише изузетно богатство природних и антропогених вредности. У њеном средишњем делу смештено је Хомоље, окружено Хомољским планинама, Бељаницом, Горњачким планинама и планинским масивом Црног врха, морфолошки и културолошки јасно дефинисана целина. Хомоље представља интегрални део културног ареала Источне Србије и по много чему њен специфичан и репрезентативни део. Иако се природна изолованост неповољно одражавала на економски развој Хомоља кроз све историјске фазе до данашњег дана, она је, управо, допринела да се у њему очува непрекинута хронолошка и културолошка вертикала још од неолита. Непостојање већих урбаних центара на ужем простору допринело је да овај крај остане оно што од вајкада јесте - свет за себе који живи у својим миленијским митовима и остане прави чувар праисконске баштине човечанства овог дела Балканског полуострва.

Кључне речи: Источна Србије, Хомоље, Жагубица, Власи, традиција.

Abstract

Eastern Serbia is characterized by exceptional abundance of natural and anthropogenic values. Homolje is situated in its central part, surrounded by the Homoljske Mountains, Beljanica, the Gornjacke Mountains and mountain massif of Crni vrh. It is clearly defined as a unit in morphological and cultural sense. Homolje forms an integral part of cultural scope of Eastern Serbia as well as specific representational part in numerous ways. Despite the fact that the economic development of the area throughout different periods in its history was influenced in a negative way by its natural isolation, it also

¹ Др Љупче Миљковић, ПМФ, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад

² Драган Стојањеловић, професор географије, Нови Сад

contributed to preserving continual chronological and cultural values since the Neolithic Period. Absence of large urban centers contributed to preservation of the region as the real gurd of prehistoric heritage of man in this part of the Balkan Peninsula, with its original millennium mythology.

Key words: Eastern Serbia, Homolje, Zagibica, the Vlachs, tradition

Увод

Карпатско-балканску област наше земље карактерише изузетно богатство природних и антропогених вредности. У њој се Хомоље издваја као посебна предео на целина, како у природном тако и у културолошком погледу. Антрополошки, посебно културолошки, Хомоље представља инхерентни део културног ареала североисточне Србије и по много чему њен специфичан и репрезентативни део. У административном погледу територија Хомоља простире се на око 733 км² и скоро се у потпуности поклапа са површином општине Жагубица (760 км²). Међутим, културолошки посматрано, под Хомољем многи сматрају и делове Источне Србије који припадају звишкој области (северна страна Хомољских планина), тачније општинама Кучево и Мајданпек, па чак и Горњој Млави (западна подгорина Горњачких планина).

Својим положајем и осталим физичко-географским карактеристикама, Хомоље је увек било по страни већине крупних историјских збивања и превирања. Било да је реч о великим ратним пустошењима и територијалним разграничењима или миграцијама које би за последицу имале радикалније демографске и културне промене, као и савремене процесе урбанизације и глобализације, све је то у већој мери заобилазило ове крајеве. Овакве околности су утицале да се баш на овим просторима очува непрекинута хронолошка и културолошка вертикала која сесе дубоко у освит човечанства и најстаријих култура мезолитика и неолита на простору средњег и доњег Дунава, која су уједно и најстарија културна језгра у Европи.

Физичкогеографски и антропогеографски фактори етногенезе влашке популације

Североисточни део Србије, јужни Банат са Алмашом у Румунији, као и северозападна Бугарску, чине посебан културни ареал са својеврсним традиционалним и религијским наслеђем. Реч је о простору на коме се сусрећу и мешају две културе и духовности: романска и словенска.

Најстарији палеобалкански и индоевропски слојеви синтетисани са античком дачком, трибалском и романском компонентом, дају дубок печат и основне црте духовног, али и физичког бића Влаха.

Када се говори о Власима (Румани, на влашком језику) у оквиру поменутог културног ареала, *ante omnis* о хомољским Власима (као њиховом представнику који насељава централни део поменутог ареала), реч је о најархаичнијем облику источног романијета. Тако се у овој зони уочавају калкови једне културе у односу на другу, процеси акултурације и културне асимилације као и процеси адстрата у језику. Овакву диферентност и специфичност овог ареала, веома је добро уочио и Јован Цвијић (1987), који је то сасвим једноставно објаснио једном реченицом где се услед међусобних утицаја северно од Ртња формирала посебна етничка група, код које има регионалних разноврсности, међутим, као целина умногоме је другачија од становништва јужно од ове планине.

Синоптички, хронолошки преглед духовног наслеђа Влаха, једног од значајнијих антропогених туристичких вредности Хомоља, намеће потребу анализе етногенезе и других чинилаца који су условили континуитет и конзистентност, али и дубоке мнемоничке карактеристике духовног бића влашке популације како у Хомољу, тако и широм Балкана.

Традиционални начин привређивања (номадско и трансхумантно сточарење), аутохтоног становништва Балканског полуострва је један од веома битних, ако не и најзначајнији фактор поред саме психичке предиспозиције и менталног склопа у етногенези влашког духовног и етничког бића. Синергија географских и историјских околности, њихова узајамна интеракција на просторима Балкана, условили су још на почетку развоја људског друштва и првих цивилизација, потребу за сталним и сезонским кретањима у потрази за планинским областима богатим испашом. У првом реду, два су физичко-географска фактора: орографски и климатски, утицала да се још у праисторијско доба формирају прве номадске скупине палеобалканске популације, које су се кретале несметано по читавом Балканском полуострву. У датим природним и историјским оквирима дошло је до формирања посебног етнографског типа људи, тзв. *”влашког типа”*, који је представљао продукт *”палеомедитеранско-индоевропске симбиозе”* који је услед карактеристичног начина живота, пре свега номадског начина сточарења, духовне културе, као и константног инплатисања бројних културних и духовних компоненти етничких заједница са којима је долазио у контакте, био етногенетски јединствен у много чему. Он се протеже далеко преко граница Балканског полуострва - од Пинда и Тесалије на југу до Шумовитих Карпата и Бесарабије на северу, односно, између Јадранског и Црног мора (Антонијевић, 1987).

В. Карић (1887), наводи да су Срби при досељавању на Балканско полуострво затекли у планинским крајевима између Мораве, Дунава, Тимока и Ртња, латинско провинцијско становништво и полатињене остатке староседелаца - сточара, Илира и Трачана. То становништво Срби називаше Власима. Истог је мишљења и П. Влаховић (1984), који њихово порекло појашњава тиме што су Словени именовали Власи означавали све Романе, романизоване Илире, Трачане и друге етничке заједнице романског порекла или језика, које су затекли на Балканском полуострву при досељавању. По истом аутору, назив Власи потиче од Словена.

К. Ристић (1994), међутим, поставља питање, да ли директни потомци тих Влаха живе данас у североисточном делу Србије?

После пада Србије под најездом Турака, 1481. године Срби су се у великом броју преселили на леву обалу Дунава. У претходно густо насељене, а потом скоро опустошене пределе у сливу Тимока, Пека и Млаве, почели су од XV века у фазама да се насељавају Власи из Румуније и Мађарске. Једна група Влаха – *Унгурјани*, била је пореклом из Мађарске и насељавала се по Браничеву и Кучеву. Друга група Влаха позната као *Царани*, водила је порекло из Влашке и интензивније се пресељавала у Србију од 1832. године (Карић, 1887). Порекло Влаха у североисточној Србији по Влаховићу (1984), не треба изједначавати са средњовековним становништвом и да Власи североисточне Србије представљају локалну групу друге врсте. Дакле, наведени аутори су мишљења да Власи североисточне Србије не припадају оним Власима, које су Словени затекли на Балканском полуострву. То су била поромањена старобалканска племена (Власи, Цинцари, Аромунци, Црновуци), која по језику имају сличности са Румунима.

Према наведеном, хомољски Власи, не представљају директан продукт романизације старог аутохтоног палеобалканског становништва, међутим, неки археолошки артефакти, као и данашње чињенично стање у вези са целокупном материјалном и духовном културом, која *in continuo* опстаје већ хиљадама година на овим просторима, можда указују на ту могућност.

Антропогене туристичке вредности

Поред познате чињенице да је Хомоље једана од ретких еколошких дестинација у Србији, изузетних природних лепота, у њему постоје и бројни антропогени туристички потенцијали.

Од релевантних антропогенних туристичких вредности од посебног значаја не само за овај крај, већ и знатно шире, треба истаћи:

- археолошке вредности
- споменичке вредности (манастири *Горњак* и *Трика црква*)
- етнографске вредности (најдревнији облици духовности у Европи)
- уметничке вредности (у оквиру традиционалне народне радиности и стваралаштва)

Етнографске вредности

Од свих антропогенних туристичких мотива, који су у већој или мањој мери међусобно повезани или се међусобно прожимају, етнографско и фолклорно благо Хомоља заузима истакнуто, ако не и најзначајније место.

Народна религија представља есенцијалну детерминанту одређеног етноса, тако да њеним јаснијим дефинисањем долазимо до кључа којим се може лакше докучити до бића једне културе. На основу аналитичко-синтетичких испитивања, спроведених последњу деценију, може се рећи да народна религија хомољских Влаха спада у фаталистичко-аниматистички тип религије, где је магија најразвијенији феномен културе, што овај вид духовности сврстава у најдревније религијске резидијуме на тлу нашег континента.

У даљој али и ближој прошлости, Хомоље и Звизд крили су бројне тајне једног тешко ухватљивог света, далеког од разума и који се може само наслеђивати. Под плаштом свог архаичног менталитета, Власи су дуго чували своје специфичне погледе на живот и свет, тајанствене и скривите магијске радње, симболе и друга обележја (Антонијевић, 1990).

Народна религија Влаха има два лица: прехришћанско – предачко, са миленијумском старошћу, изражено кроз празновање древних светковина и култова из предачког календара (*calendari pra babilii*), оденуто у хришћанско (новије) рухо. Оваква особина културне оставштине, може да да Хомољу једну нову и надамце посебну димензију туризма.

Данашњи урбани човек (*homo tehnicus*) боравком у Хомољу и контактом са културном и материјалном баштином житеља овог краја, присуствујући бројним обичајима, ритуалима, слушајући архаичне звуке старих инструмената, песама, живу нарацију космогонијских митова, може се бар за тренутак вратити једном пра-времену.

Током читаве године хомољска села трају у својим обичајима који су у етнокалендару везани како за хришћанске, тако и за предхришћанске светковине посвећене божанствима, од којих су код Влаха најзначајнији: Сунце (*Suare fratiiuare*), Луна (*Iana Simziiana*), сојмане (*soimanili*), русаље (*gusalili*), шумска мајка (*tuma raduri*). Туристи, практично преко читаве године могу бити сведоци, али и учесници ових древних обичаја везаних, пре свега, за култове плодности и предака, али и за култове поменутих божанстава, који се попут ритуалног “изливања” воде већ вековима врши на Жагубичком врелу, на Осаничкој реци низводније од прерасти и обреда који се обављају поред Хомољске потајнице у атару Селишта. Покрај чистих и питких извора-кладенаца и планинских потока, пећина и столетних кулних стабала, раскрсница, поља и готово у сваком дворишту, могу се видети материјалне манифестације колективног веровања и колективне свести влашке попу-

лације. Присутвом бројним обичајима, чије је извођење најчешће јавно и у природи, на местима која имају улогу светилишта, формира се несвакидашњи доживљај који савременог човека враћа у једно митско, идеализовано правремене када су божанско, људско и природа били једно.

Саманистички ритуали жена “падалица”, особа чији је живот везан за непрекидан боравак у лиминалној зони сакралног и профаног, туристима обезбеђују учешће у ритуалима из античких времена и једног давно ишчезлог архајског духа човека. Корене ове појаве, још увек јасно недефинисане, треба тражити у древној трачко-фригијској религији и култу Велике мајке Кибеле и Атиса (Антонијевић, 1990).

Култне ватре “*privieghiu*” уз које се приређују разни облици приноса у виду хране, музике, игре, “мириса тамјана и цвећа, поја птица” пропраћене обредно нормираним песмама представљају елементе некадашњих трачко-фригијских гозби у част предака, сачуваних до данашњих селима Хомоља. Извођење овог обичаја се врши преко читаве године и представља један од најрахаичнијих и најкомлекснијих обичаја из култа предака.

Актери коледарских обичаја (*colinda*), божићних маскара (*profacut*), положајници на дан св. Варваре (*clota cu ruii la Barbura*) се овде појављују као тотемски и божански преци који песмом, игром и благосиљањима призивају плодну годину, напредак, успех и заштиту домаћинства и целокупне имовине. Ови и многобројни други обичаји везани за култ плодности и домаћег огњишта, као да још увек чувају живи спомена на антички култ богиње Церере.

Ђурђевдански обичаји уопште, приказују хомољско село и бачије не само као обредно-религијску, већ и као социо-економску заједницу. Хомољски сир, овчије млеко, хомољско јагње и остали традиционални специјалитети који се овде производе, на Ђурђевдан заузимају посебно место на трпези сваког домаћинства, чија је егзистенција доскора зависила од сточарства, посебно овчарства. С обзиром на питомост и познато гостопримство житеља хомољског краја, туристи могу присуствовати и учествовати у већини религијских манифестација и дегустирати надалеко познатих хомољских специјалитета.

Богатство свадбених обичаја, ношње, познате влашке игре, чине овај крај посебно привлачним и представљају још један од значајних етнографских мотива у туристичкој понуди Хомоља.

Наведени, као и многобројни други обичаји, представљају пројекцију једног архаичног културног и религијског наслеђа који имају један миленијумски континуитет на овим просторима и данас настављају своје трајање како код старијих тако и код најмлађих чланова заједнице, показујући посебан доживљај трансценденталног који извире из снажне вере у бесмртност душе и вечност човековог битисања (Миљковић и Стојањеловић, 2000).

Р. Казимировић (1940) наводи да у сусрету са архаичном и несвакидашњом традиционалном културом (каква постоји у Хомољу, прим. аутора), темеље духовног наслеђа чини веома тврда и јака вера, јер само кроз силну веру у магијско и натприродно, људи доказују да је њихов живот осмишљен, нарочито вером у загробни живот.

Уместо закључка

На почетку XXI века све је израженији тренд масовних путовања у далеке и непознате пределе у којима живе људи других језика, култура и духовности. Стална жеђ човековог бића за новим искуствима и сазнањима, рађа у њему потребу за туристичким путовањима и посетама древним културним и духовним центрима античке Грчке, Египта, Индије, Тибета или егзотичних дестинација хиљадама километара удаљених. На само 150 км од Београда централни део Источне Србије познат као Хомоље са мешовитим српско-влашким становништвом, истиче очува-

ност архаичног, културног и традиционалног наслеђа у коме су сублимисани најстарији културни духовни и етнички елементи Балканског полуострва. Ако се овоме дода чињеница да Хомоље као рурална средина са еколошки чистом и атрактивном природом, да га краси питомост и гостопримство влашког и српског становништва, веселог духа и живахног темперамента, љубав према песми и игри, овај део наше земље пружа реалне могућности за туристичку валоризацију бројних и разноликих туристичких садржаја. Духовно наслеђе Влаха може оплеменили још увек оскудну туристичку понуду Хомоља, јер се бројни садржаји духовности ове популације догађају преко читаве године, јединствени не само за овај део Србије, већ и на Балкану.

Литература

- Антонијевић, Д. (1982): Обреди и обичаји Балканских сточара, САНУ, Балканолошки институт, Београд.
- Антонијевић, Д. (1990): Ритуални транс, САНУ, Балканолошки институт, Београд.
- Влаховић, П., (1984): Народи и етничке заједнице света, "Вук Караџић", Београд.
- Казимировић, Р. (1940): Креманско пророчанство-тајанствене појаве у нашем народу, Београд.
- Карић, В., (1887): Србија, опис земље, народа и државе, Београд.
- Миљковић, Љ. и Стојањеловић, Д. (2000): Савремене тенденције у туризму, Научно-стручни часопис из туризма бр.4, Нови Сад.
- Ристић, К., (1994): Које становништво и од када живи у североисточној Србији поред бугарске и румунске границе, Зборник радова, Географски факултет, св. 43, Београд.
- Цвијић, Ј. (1987): Балканско полуострво, Сабрана дела. Београд.